

DAGENS FRÅGOR

Den 25 januari 1941.

Sjö- I högre grad än kriget till lands och i luften är sjökriget **kriget.** undandraget allmänhetens direkta kännedom, trots att såväl krigförande som neutrala haft mer eller mindre kännbara återverkningar av blockaden till sjöss. Det är utan tvivel känt, att varuknappheten och försörjningssvårigheterna i de flesta fall leda sitt ursprung från krigsåtgärderna till sjöss. Sjöstridskrafternas strategiska inflytande på krigets förlopp och utveckling kan däremot sällan behandlas i den offentliga diskussionen. Detsamma är fallet med resultat, erfarenheterna och slutsatserna från de sammandrabbningar, som ägt rum i skilda delar av sjökrigets mondiala operationsområde. Känslan av att flottorna — sedan numera de stridande arméerna i stort sett skiljas av haven — komma att få ett avgörande inflytande på slutresultatet blir emellertid allt starkare. Det är sannolikt att ett nytt, marinbetonat krigsskede är i antågande.

En återblick på det hittills gångna sjökriget visar en tydlig uppdelning i två skilda, parallellt löpande linjer. Den ena representerar blockad och motblockad, den andra rena krigsåtgärder. Båda linjerna leda sitt ursprung från krigsutbrottet och båda kännetecknas av etappvis uppdelade utvecklingsstadier.

Det *första sjökrigsskedet* kan sägas omfatta tiden från krigsutbrottet till början av april 1940. För Tysklands del inleddes det med kriget mot Polen och Östersjöinloppens tillslutande. Härigenom säkerställdes Tysklands norra sjöflank för ingripande av fientliga sjö- och lantstridskrafter. Läget blev avsevärt mycket gynnsammare än under världskriget, då den ryska flottan under åren 1914—1917 utgjorde ett ständigt flankhot. Frånvaron av en allierad Östersjöflotta med användbara stödje punkter samt de nutida kampmedlens effektivitet i trånga farvatten gör ett engelskt inträngningsförsök genom Östersjöinloppen nu mindre troligt än under det förra världskriget.

Under återstoden av detta skede inskränkte sig de rena sjökrigsåtgärderna huvudsakligen till sporadiska lätta anfall i och utanför baserna. De hade intet positivt inflytande på krigföringen men framkallade en på grund av de nya stridsmetoderna nödvändig anpassning i basorganisation och taktik.

Beträffande det första skedets blockadlinje må sammanfattningsvis anföras, att sänkningssiffrorna av allierat och neutralt tonnage under de första månaderna 1940 sjönko, varigenom förlusterna under detta skede kunna beräknas till omkring 150,000 ton i medeltal per månad. De tyska förlusterna av handelstonnage torde hava hållit sig till omkring 300,000 ton sammanlagt.

Det *andra sjökrigsskedet* omfattar den korta tidrymd, som krävdes för ockupationen av Danmark och Norge. Blockadlinjen fortsatte under denna tid obruten på båda sidor. Från tysk sida utsträcktes den med minläggning utanför sydafrikanska hamnar.

Det tredje sjökrigsskedet innebar huvudsakligen utvidgningen av den tyska sjöfronten till hela den europeiska kontinentens västra kust med dess talrika baser intill fransk-spanska gränsen. Ehuru de tyska sjöstridskrafterna icke nämnvärt deltog i denna utveckling, fick resultatet ett betydande inflytande på den fortsatta blockaden.

För de allierade sjöstridskrafterna innebar emellertid det tredje skedet en utomordentlig triumf, då de i omedelbar kontakt med väsentligt överlägsna tyska flygstridskrafter lyckades rädda den engelska expeditionskåren från en säker undergång i Flandern. Ehuru detaljerna kring denna, enligt engelsk uppfattning »största och svåraste kombinerade operation i sjökrigshistorien» icke publicerats, må följande kända förhållanden anföras. För att skydda den primära evakueringshamnen, Dunkerque, utbyggdes i all hast ett provisoriskt försvar av franskt marininfanteri under befäl av amiral Abrial. Med stor tapperhet löste den franske amiralen sin uppgift och utrymde försvarslinjerna först sedan de sista transportfartygen lämnat hamnen. Ledningen av sjötransporterna lades i händerna på den engelske amiralen Ramsay, som på ytterligt kort tid lyckades samla över 1,500 farkoster av alla slag från motorbåtar och lustjakter till bogserbåtar, trålare och kustångare. Engelska och franska örlogsfartyg till ett sammanlagt antal av 3 å 400 deltog i transporterna och bildade framför allt det nödvändiga skyddet mot såväl flyganfall som faror under transporten till sjöss. Dessutom bidrog de större örlogsfartygens artilleri till att skapa den »mur av stål», bakom vilken de retirerande trupperna kunde avvakta sin tur att embarkera. Under loppet av sju dagar räddades på detta sätt 330,000 man till England trots en intensiv motverkan från tysk sida. Tyskt artilleri besköt hamnen. Massanfall av flygstridskrafter insattes oavbrutet, särskilt mot fartygen i hamnarna och under de svåra passagerna mellan sandbankar och grund, som hindrade undanmanövrer etc. Ubåtar, minor och motortorpedbåtar utnyttjades på färdvägarna till sjöss.

Att denna vidlyftiga, improviserade apparat kunde bringas att fungera så perfekt måste betraktas som en glänsande prestation. Utan förluster kunde den dock givetvis icke genomföras. Den brittiska kommunikén uppgav förlusterna av örlogsfartyg till sammanlagt 6 jagare och 22 andra fartyg och den franska till 2 torpedkryssare, 5 jagare och 1 hjälpfartyg. 30,000 man lära dessutom ha förlorats och fallit i fångenskap. Den tyska kommunikén angav de allierades förluster till 5 kryssare, 7 jagare, 3 ubåtar, 9 andra örlogsfartyg och 66 transportfartyg. Även om sanningen rörande förlusterna skulle ligga någonstades mellan de båda uppgifterna, uppgå de dock icke ens till 10 % av de deltagande styrkornas omfattning. Detta måste betecknas som en stor framgång för de allierades sjöstridskrafter, då de opererade under de ogynnsammast tänkbara förhållanden. Ett oerhört stort antal fartyg voro sammanträngda på ett mycket litet område. Fartygen voro av nautiska skäl i hög grad bundna i sin rörelsefrihet, och vapnens brukande försvårades av den mängd trupper, som måste i oordnade hopar tas ombord. Å andra sidan hade de tyska flygstridskrafterna mycket kort anflygningsväg till sitt ytterst

betydelsefulla mål. Orienteringen beredde inga svårigheter, och motverkan i luften var jämförelsevis obetydlig.

Denna s. k. »Dynamo operation» — amiral Ramsay hade sitt högkvarter i ett dynamorum i Dover — är den centrala punkten i det tredje sjökrigsskedet. När en gång detaljerna bli kända, kommer den att gå till krigshistorien som ett exempel på utomordentlig rådighet och djärvhet i en hart när förtvivlad situation. Den utgör också ett betydelsefullt exempel på den strategiska samverkan, som fordras mellan sjö- och lantstridskrafter i varje havomflutet land.

Det fjärde sjökrigsskedet inleddes i och med fullbordandet av den tyska basutvidgningen till kontinentens västkust. De nya utgångslägena betydde ur sjöstrategisk synpunkt dels avsevärt ökade möjligheter i sjöhandelskriget mot England, dels också en av de nödvändiga förutsättningarna för ett invasionsföretag mot de brittiska öarna. För de lätta tyska sjöstridskrafterna innebär tillgången till Kanalhamnarna betydligt vidgade operationsmöjligheter för ingripande i de engelska kustfarvattnen.

Bortsett från händelserna i Medelhavet har det fjärde sjökrigsskedet hittills huvudsakligen kännetecknats av sjöhandelskriget.

Vid årsskiftet 1940/1941 offentliggjordes sänkningssiffror från båda sidorna. Den tyska krigsmaktens överkommando uppger, att sedan den 25 juni — således huvudsakligen under det fjärde sjökrigsskedet — skulle ha sänkts 3,9 milj. ton engelskt eller för engelsk räkning använt handelstonnage, d. v. s. över 600,000 ton i medeltal per månad. Enligt den tyska kommunikén skulle 3,2 milj. bruttoregister-ton komma på sjöstridskrafternas, särskilt ubåtarnas och motortorpedbåtarnas konto, under det att 0,7 milj. ton komma på flygstridskrafternas. Sedan krigets början uppge sig tyskarna ha förstört 7,2 milj. br.-ton, av vilka $\frac{5}{7}$ enligt tyska fackmän sänkts av sjöstridskrafter. Engelsmännen erkänna för egen del under sistnämnda tid en förlust av 2,1 milj. ton brittiskt tonnage och 0,6 milj. ton allierat tonnage. Härtill komma de neutralas förluster. Engelsmännen uppge å sin sida, att de intill 1941 oskadliggjort 0,9 milj. ton tyskt tonnage, under det tyskarna erkänna 0,6 milj. ton. Alltjämt existera alltså väsentligt olika uppgifter rörande storleken av det sänkta tonnaget.

Det är knappast någon möjlighet att komma till klarhet i dessa frågor, så länge uppgifterna variera till den grad, som nu är fallet. Otvivelaktigt innebära dock de fortgående sänkningarna ett allvarligt hot mot de brittiska öarnas försörjning. Härom vittna icke minst de motåtgärder av alla slag, som i allt större omfattning vidtagas. Byggandet av standardfartyg forceras, och mycket stora order ha placerats på de amerikanska varven. Inga ansträngningar skys för att genom sjö- och flygstridskrafter skydda sjöförbindelserna, som hittills huvudsakligen upprätthållits med konvojer.

Tyskland noterar dessutom i sin högkvartersrapport för *andra halvåret* 1940 — det fjärde sjökrigsskedet — att sammanlagt 190,000 ton brittiska örlogsfartyg sänkts, däribland 12 jagare, 8 ubåtar, 9 hjälpkryssare, 3 kanonbåtar och 63 mindre krigsfartyg, allt av den tyska marinen, samt dessutom 32 olika enheter genom stridsåtgärder av det

Dagens frågor

tyska flygvapnet. Samtidigt medges följande egna förluster under samma tid: 3 torpedbåtar, 1 minsvepare, 8 ubåtar och 12 mindre krigsfartyg. Storbritannien uppger för *hela krigsåret* 1940 de brittiska förlusterna till 1 hangarfartyg, 3 kryssare, 10 hjälpkryssare, 33 jagare och 21 ubåtar. De tyska förlusterna under samma tid anses vara 2 kryssare, 12 jagare, ubåtar till ett antal, som icke offentliggöres, samt åtskilliga andra lätta fartyg. Italien har enligt engelska uppgifter förlorat 1 kryssare, 11 jagare och minst 25 ubåtar. Enligt Rom uppgå de sammanlagda italienska förlusterna till 1 kryssare, 5 jagare, 10 ubåtar och 7 mindre enheter. Samtidigt anse sig italienarna ha förintat 4 engelska kryssare, 13 jagare och 20 ubåtar.

Till dessa vitt skilda uppgifter må endast knytas den reflexionen, att förlusterna äro beaktansvärt små, trots den livliga verksamhet, som lätta sjö- och flygstridskrafter kontinuerligt utövat. Antalet mer eller mindre tillfälligt skadade fartyg måste dock beräknas vara jämförelsevis stort.

Det fjärde sjökrigsskedet har även kännetecknats av en på sista tiden stegrad verksamhet i *Medelhavet*. Före krigsutbrottet gjorde sig i facklitteraturen en viss tendens gällande att betrakta Medelhavet som ett innanhav med därav följande konsekvenser ifråga om flygstridskrafternas inflytande på sjökrigföringen. Vid Italiens inträde i kriget förutsågs, att de engelska sjöstridskrafterna inför hotet av de romerska örnarna skulle tvingas till relativ överksamhet i sina baser vid Medelhavets båda ändpunkter. Denna uppfattning syntes till att börja med vara befogad. Det operativa läget förblev länge låst till ett engelskt sjöherravälde i öster och väster samt ett italienskt i centrum. Enstaka förflyttningar och konvojer i motståndarens områden ändrade ingenting i den principiella stabiliteten.

Den italienska flottans nyskapade slagskeppsförband och den franska flottans avfall tvingade engelsmännen att avdela tämligen starka flottstyrkor till Medelhavet med härav följande lättnader för tyskarna i norr. Den strategiska växelverkan fungerade således i detta avseende till axelmakternas fördel.

De betydelselösa sammanstötningar, som ägde rum i Medelhavet under skedets första del, voro huvudsakligen en följd av att de engelska och italienska transportstråken korsade varandra. Längs båda vägarna framföres numera kontinuerligt konvojer. Efter allt att döma bevakas de till ett tiotal ångare uppgående engelska konvojerna av kryssare och jagare samtidigt som starkt fjärrskydd följer från Gibraltar eller Alexandria till trakten av Sicilien för att där avlösas med styrkor från Medelhavets motsatta ändpunkt.

Då det efter hand visade sig, att de italienska sjö- och flygstridskrafterna förhöllo sig tämligen passiva, ökades den engelska aktiviteten. Med Italiens anfall på Grekland lossnade slutgiltigt det operativa läget i Medelhavet. En tysk författare har härvid gjort den intressanta iakttagelsen, att »de italienska slagskeppens operationer utövade ett starkare tryck på de brittiska operationerna i Medelhavet än flygstridskrafterna». Anfallet mot Taranto kom som en direkt följd härav. Det var den brittiska flottans »förlängda arm», marin-

flyget, som fördes fram av en stark eskader av slagskepp och hangarfartyg. Följden av detta anfall har — om än temporärt — avsevärt förbättrat det engelska sjökrigsflottan i Medelhavet.

I slutet av december skrev ovan citerade författare, stödd av operativa fakta, att »kriget i Medelhavet gick i slagskeppens tecken, så egendomligt det än lät för dem som tidigare förfäktat flygvapnets betydelse i sjökrigsföringen». Sedan dess ha tyska Stukaflugare börjat operera mot de engelska flottförbanden med utgångspunkt från italienska baser. Ehuru deras aktivitet efter allt att döma vida överstiger den italienska, ha hittills inga större resultat uppnåtts. Förlusten av kryssaren »Southampton» och skadorna på hangarfartyget »Illustrious» kommer dock sannolikt att öva inflytande på den engelska konvojtaktiken. Detsamma lär väl även bli fallet ifråga om flyganfallen med anledning av de jämförelsevis stora tyska flygplanförlusterna. Ännu är det dock för tidigt att profetera rörande utgången av den begynnande kampen om Medelhavets färdvägar.

Så länge det nuvarande strategiska läget i Nordsjön och Medelhavet kvarstår, och sjöhandelskriget icke undergår några väsentliga förändringar, kan det fjärde sjökrigsskedet sägas fortgå. När och var det femte skedet kommer att ta vid ligger, då detta skrives, i det fördolda. Det kan bli i Nordsjön i samband med den väntade invasionen, det kan bli i Medelhavet vid ett större angrepp i den ena eller andra riktningen, och det kan bli vid en plötslig skärpning av sjöhandelskriget. Uteslutet är ej heller att nya politiska konstellationer — föranledda av ett italienskt avfall, en anslutning från Spanien, Turkiets inblandning etc. — komma att kasta om de sjöstrategiska utgångspunkterna. Det femte sjökrigsskedet kan bli avgörande för krigets slutliga utgång.

16 jan. 1941.

Mysteriet om Bramstorp. Den lagtima riksdagens sammanträdande har skett lidelsefritt trots valens stora maktförskjutningar. Sedan vi nu i två år praktiskt taget haft riksdag året runt och därunder oavbrutet fått i oss de statsfinansiella trångmålen, kunde den dystra statsverkspropositionen icke bli något politiskt sensationsnummer. Några nya ledareval ha icke heller erfordrats; redan i somras utsågs hr Vougt till Anders Råstocks efterträdare som socialdemokraternas gruppordförande i andra kammaren, sedan hans tänkbare medtävlare, den formkunnige hr Fast i Nässjö, frivilligt trätt tillbaka, såsom det sagts med den blygsamma motiveringen att han icke ägde de utrikespolitiska insikter som tiden krävde. I bondeförbundet valdes nu dalslänningen Hansson i Rubbestad, känd för att ha de gamla lantmannapartiernas skillingpolitik i blodet, till den fallna hr Närlinges efterträdare som vice ordförande i andra kammaren och är därmed kanske påtänkt för högre framtida uppgifter. Utskottspresidievalen gjordes upp i anmärkningsvärd sämja, och socialdemokraterna, som i fjol hade tagit för sig icke mindre än sju ordförandeposter av åtta, nöjde sig denna gång med sex. Remissdebatten, med tyngdpunkten förlagd till första kammaren, ändrade intet i den parlamentariska situationsbilden. Dess mest beaktade in-

slag var hrr Engbergs och Bagges match i skolfrågan, en kamp som fördes i urbanaste ton från ömse håll men där majoriteten av domarna gav den nuvarande ecklesiastikministern arbetssegern.

En numera nästan ordinarie programpunkt har varit striden inom bondeförbundet. Sedan hr Axel Pehrsson-Bramstorp 1933 vid krisuppgörelsen makat undan den mera smalaxlade och skeptiske Kullenbergstorpären från ledningen och sedan den första förtjunsningsfebern i bondeförbundslägret lagt sig, har det alltid varit på annat sätt febersjukt inom partiet. Det började så fort den korta statsminister-sagan 1936 snöpligen tog slut. Redan vid den partisammanskomst, som då efter valen hölls, torde många ha misstänkt att härföraren möjligen vore en härförstörare, och redan då torde några ha velat göra hr Svensson i Grönvik till ledare. Hr Bramstorp korsade dock alla eventuella upprorsplaner genom att snabbt engagera sig själv och sitt parti i hr Hanssons »arbetare- och bonderegering». Bondeförbundets nödtvungna medverkan 1937 till folkpensionernas dyrortsgrade-ring och lantarbetstidslagens skärpning samt förbudet för partiet att inlåta sig på karteller ledde till bakslaget vid 1938 års landstingsval. Ett nytt uppror utbröt, men åter slog hr Bramstorp ner det, och regeringssamverkan fortsatte som om ingenting hänt. Vid krigs-utbrottet 1939 började åter knorrandet, och partiet tycktes vilja ställa hr Bramstorp mot väggen: antingen samlingsregering eller ingen regeringssamverkan alls med socialdemokraterna. Hr Bramstorp nedtystade åter missnöjesyttringarna, och koalitionsregeringens liv förlängdes ytterligare några veckor. När samlingsregeringen äntligen tillkom i december 1939, dominerade helt andra och väsentligare faktorer än bondeförbundets familjebekymmer. Efter de nya motgångarna vid fjolårets andrakammarval började misslynta bondeförbundare åter skramla med sablarna och hota med regeringskris, men än en gång bedarrade stormen och hr Bramstorp satt där han satt. Även planen att partiet skulle stanna i regeringsställning men göra ett personutbyte på jordbruksministerposten slog slint, antagligen beroende på att offerten av hr von Heland rimligen ej kunnat antas och hr Svensson i Grönvik, föga framfusig som han är, själv ej lär reflektera på statsrådsvärdigheten. Under fjolårets urtima riksdag ut-sattes hr Bramstorp för en under nuvarande ekumeniska tider nästan exempellös personlig kritik i riksdagen för ett par propositioners bristfällighet, något som var ägnat att ytterligare försvaga hans undan för undan minskade inflytande i svensk politik. När partiet nu den 10 januari konstituerades, återvaldes hr Bramstorp till ordförande blott efter votering och med knapp majoritet, ett resultat som några tolkat blott såsom ett principiellt uttryck för att minoriteten ej tyckte om statsråd som riksdagsledare, och andra utlagt såsom överraskande förmånligt för den omstridde, eftersom en del nykomlingar inte skulle ha anat att det var fråga om en palatsrevolution och därför inte hunno med i galoppen. Hr Bramstorp sitter alltnog kvar, och måhända förbereda de missnöjda en ny attack till den stund, då regeringen i samband med den nya departemental-reformen skall rekonstrueras.

Många tycka kanske, att hr Bramstorp har ett vacklande underlag och följaktligen en svag ställning. Andra kunna med lika stor rätt konkludera, att det är styvt gjort av honom att alltid kväva revolt-rörelserna, hur väl regisserade dessa än tyckas vara. Man lär nog inte komma ifrån att hr Bramstorp ännu så länge visat sig åtskilligt starkare än sina vederdelomän. Närmast två omständigheter synas ha verkat till hans fördel: han har inom sitt parti den ojämförligt störst tillskurna maktinstinkten och han har ingen deciderad med-tävlare. Trots jäsning och bråk har han regerat sitt parti med starkare hand än sina företrädare från Vibberbo, Kälkebo och Kullenbergstorp; den, som före upphöjelsen till statsråd varit myndig ord-förande i Betodlarföreningen — vilket ur selektionssynpunkt säger nästan lika mycket som kallelsen till jordbruksminister — besitter nog vissa ledareegenskaper. Av medtävlarna har hr Svensson i Grön-vik icke hans ohämmade aspirationer och hr Strindlund icke hans breda självsäkerhet; hr Gustafson i Benestad är mindre stark till hälsan, hr Gustafsson i Vimmerby tycks som f. d. frisinnad ej ha fått något större inflytande inom partiet, hrr Gränebo och Tjällgren förbi-gingos redan 1936 vid bondeförbundets regeringsbildning, och »herrebönder» som hrr Westman, Wohlin och v. Heland äro säkerligen från början socialt diskvalificerade som ledareämnen.

Emellertid frågar man sig, om inbördeskriget i bondeförbundet rör sak eller person. I nuvarande läge har man svårt att skönja några klara stridslinjer bakom rökridåerna. Det är så mycket svårare, som hr Bramstorp själv veterligen aldrig förfäktat någon särdeles rät-linjig politik och hans tal minst av allt varit motsägelselösa; det enda man vet är att han alltsedan sin riksdagstid kring 1918 som avancerad liberal i sociala frågor nog står ett steg till vänster om sitt partis flertal. Måhända är det just hans brist på ett bärande idépolitiskt underlag icke minst under denna nationella renässans, som till slut blivit allt för framträdande även för hans partikamrater. Därför skulle man nu vara mitt uppe i en partiets förtroendekris. Men det finns även två andra hypoteser. Lika troligt är att bakom missnöjet ligga åtskilliga spekulationer i att torpedera det nuvarande sam-arbetet och befria partiet från ett som besvärande fattat medansvar. Det kan även vara en enkel historisk upprepning av det gamla lant-mannapartiets tragiska öde att sällan och blott under korta perioder vara enigt. Stridiga lokalintressen och instinktiv ovilja mot påve-välde dekapiterade då som oftast partiet. Kanske är striden om hr Bramstorp djupare sett icke svårförklarligare nu än lantmannapar-tiets eviga söndring var på sin tid. Orsakerna till vändan inom bondeförbundet skulle alltså ligga djupare än de aktuella anledning-arna till missnöje.

En "vetenskaplig sjuklighet". Vid historikermötet i Köpenhamn (augusti 1939) höll prof. Eli Heckscher ett föredrag om »Harald Hjärne och den moderna historievetenskapen i Norden» som väckte uppmärksamhet genom en levande och pregnant karakteristik av

forskaren och läraren, som hos oss är en sällsynthet.¹ Till teckningen knöts en granskning av det fortgående vetenskapliga arbetet inom historien vilken har bud även till andra områden.

Under ett av de »bordssamtal» efter seminariet som för deltagarna blevo oförgätliga, fällde Hjärne ett yttrande som efter ett par decennier icke förlorat sitt berättigande. På tal om en avhandling i diplomatisk historia anmärkte han att han funnit arbetet samvetsgrant men tillfogade: »Det är underligt att en människa kan skriva så många hundra sidor utan att det *faller honom något in.*» För Hjärne var en sådan passivitet ytterst besynnerlig; den är i alla fall ingalunda enastående.

Vi ha fått långa serier av handlingar, redigerade med stor omsorg, bland dem den imponerande samlingen av Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling, vilken nu, efter mer än femtio år, omfattar ett tjugotal band. Den är grundvalen för den monumentala biografi av N. Ahnlund vars första band nyss utkommit, den har givetvis beagnats av flera forskare, men den litteratur, som vuxit upp direkt ur editionen inskränker sig enligt sakkunnigt omdöme till en, summa en avhandling. (Denna torftighet är påfallande särskilt om man tänker på den ståtliga raden av Karolinska förbundets publikationer. Är kontrasten betecknande för svenskt tänke- och känslösätt? Varför icke ett Gustaf-Adolfsförbund? Organisation har sin betydelse även i vetenskapen.)

Vi berömma oss av vår självständighet, av vår obenägenhet för att inordna oss i en vetenskaplig skola. Denna självständighet har måhända sin avigsida, kan vara negativ, icke positiv.

Prof. Heckscher påtalar med eftertryck att »historiker i mängd ägna sig åt likgiltiga eller sekundära uppgifter, medan grundläggande och centrala få vänta på behandling», och i samband därmed »den hos historiker vanliga svagheten att eftersträva fullständighet... Icke allting är värt att studeras.» Det gäller att koncentrera arbetet på betydelsefulla och lönande uppgifter. Anmärkningen gäller för visso inte blott historiker.

»Fullständighet» är en kvalitet framför allt för lexika ehuru ur praktisk synpunkt även där kan bli för mycket av det goda. Väl bekant är huru akademiens ordbok, vid starten reklamerad såsom ett verk för varje läskunnig svensk, växte ut, fick ett omfång, vida större än motsvarande över de stora språken. Medarbetarna voro ivriga var och en med sin artikel, ledarna förmådde icke hejda dem, hela företaget höll på att kvävas av »fullständighet». Det räddades av behjärtade personer som skredo in med nedskärning och andra reformer. Liknande exempel givas flera.

Så Svenskt biografiskt lexikon; det avstannade med bd 10 (— Dela Gardie), men sedan anslag ur offentliga medel beviljats har arbetet åter kunnat sättas i gång, även här med löfte om reduktioner och andra åtgärder till förekommande av den dödande hypertrofien.²

¹ Föredraget föreligger tryckt i Historisk Tidskrift 1940, h. 2, s. 133—152.

² I detta samband må det tillåtas erinra om Vetenskapsakademiens historia, vars

Belysande är ock Svenska vitterhetssamfundets erfarenheter. Det avser att åstadkomma upplagor av litterära verk som fylla nutida fordringar på vetenskaplighet. Det startade med Dalins Argus (utg. 1919) och man önskade fortsätta på denna linje — vid sidan av utgåvor omfattande samlade skrifter — med sådana av särskilda betydande verk som Rydbergs Singoalla, dennes, Stiernhielms och Geijers dikter, Strindbergs Mäster Olof. Planen har hittills inte kunnat genomföras; har man lyckats förvärva en kompetent utgivare, så har han besinnat sig och dragit sig tillbaka. På två decennier har ingen utgåva av nämnda typ kommit ut.

Däremot har det inte mött svårighet att få utgivare till — fullständiga — Samlade skrifter av en hel rad poeter, stora och mindre stora: Lucidor, Dahlstierna, Runius, fru Nordenflycht, Wallenberg, Kellgren, Thorild, Stagnelius, Runeberg. Arbetets omfång har inte avskräckt, ej heller utsikten att nödgas behandla en mängd gift- och griftskrifter av ringa eller intet intresse. — Har arbetet på dessa förefallit mindre krävande, mindre ansvarsfyllt?

Ett uttryck för tendenserna inom det vetenskapliga arbetet ger doktorsavhandlingarna. De svenska ha sen ett par mansåldrar ord om sig att vara mera solida än utlandets i regel, de ha också blivit allt mer voluminösa. 300 sidor syns nu vara ganska normalt, 500 är inte alltför ovanligt, rekorden visa inom flera fack högre siffror. Det har väckt bekymmer. Intresset och energin i arbetet äro lofvärda, men volymen röjer, som prof. Heckscher påpekar (s. 150), strävande efter en fullständighet, den där skall göra författaren oangriplig för kritik. Det är den svenske ämbetsmannens traditionella inriktning: hederlig, flitig passivitet; egensinnig aktivism har sina risker.

Allt material skall icke blott uppsökas och prövas utan släpas med, alla excerpt tryckas. I Danmark, där tendensen också framträtt, har omdömet blivit: »videnskabelig Sygelighed». Och denna tendens har som antytt röjts inom alla, åtminstone humanistiska fack. Inom språkvetenskapen är lockelsen att fastna i detaljer nog inte mindre än inom historien.¹ Geijer har någon gång definierat vetenskaplighet såsom förmåga att frånskilja och få fram det väsentliga. Det förutsätter ett urval och därmed ett ansvar. Med »fullständighet», som för resten aldrig kan bli annat än relativ, blir författaren inte fri från detta. — Denna brist på omdöme tyckes för övrigt vara ett allmänt tidsdrag, påfallande särskilt i romaner av en viss typ, den självbiografiska, där materialet icke tillbörligt sovräs. Därmed förmäles ett annat, beslätat drag: benägenhet för en vidlyftig upp-

---

första band, som endast behandlar akademiens »förhistoria, grundläggning och första organisation», svällt ut till 885 sidor, bl. a. därför att förf. biograferat nästan varenda person som nämnes. Det ser hotande ut.

¹ Den på sistone kraftigt uppblomstrande stilforskningen är måhända särskilt utsatt för denna fara, helst om den ej nöjer sig med att (såsom metriken) vara en tjänarinna till litteraturforskningen. En halv sida hos Böök eller Lamm kan ge mera än ett vidlyftigt kapitel — även om satserna behöva kontroll av statistik.

Dagens frågor

svälld språkform. Symptomens tydning remitteras till herrar psykologer.

Något allvarligt inskridande mot den osunda, i alla hänseenden tråkiga tillväxten har inte hörts av. Begränsningen av det statliga tryckningsbidraget har inte haft verkan, de akademiska lärarnas ingripande, därest sådant förekommit, icke heller.

Somliga doktorander räkna med att den flit, varom avhandlingens massa vittnar, skall belönas, och de räkna som oftast rätt. Mänsklig hänsyn tyckes kräva det, och betyget får en kvalificering som, även om den icke räcker för en akademisk karriär, gör nytta i konkurrensen om lektorat.

Rent ekonomiskt sett är ett sådant numera inte alltid en vinst; till längre studietid kommer kostnad för avhandlingen, som springer upp till flera tusen kronor. Detta har lett till upprepade krav på avskaffande av doktorsgrad som kompetens för lektorat. Dessa angrepp ha hittills slagits tillbaka, väsentligen genom hänvisning på den kulturella nedrustning åtgärden skulle medföra.

I de vargatider vi nu gått in i, har sträng sparsamhet på alla områden blivit inte blott ett önskemål utan en tvingande nödvändighet. När det sunda förnuftets och den allvarliga kritikens yrkande får ett sådant stöd, har det bättre utsikt att bli beaktat.

O. S.

Den svenske ledamoten av Finlands riksdag, d:r C. G. Frietsch, har för Svensk Tidskrift givit nedanstående exposé över finländsk inrikespolitik.

Finlands väg mot politisk konsolidering. Vid en återblick på den politiska utvecklingen i Finland under senare tid är det skäl att gå tillbaka till det riksdagsval, som ägde rum de soliga högsommardagarna den 1 och 3 juli 1939. Det lugn, som kännetecknade såväl valkampanjen som väljarna, ter sig retrospektivt som om slagskuggan av kommande stora händelser redan vilade över Finlands folk. Även om det vore för mycket att beteckna Finlands senaste riksdagsval som något borgfredsval av den art Sverige upplevde vid andrakammarevalen 1940, så spårade man i Finland rätt allvarliga bemödanden att undvika uppblåsandet av hårda partifejder. Man syftade icke till någon underminering av den demokratiska samling professor Cajander uppåddat i sin koalitionsministär. Ett missnöje med de dåvarande förhållandena deklarerades endast av det nationalsocialistiskt influerade IKL (Fosterländska folk rörelsen), som genom dr Kekkonens visserligen misslyckade men av riksdagen dock godkända upplösningsdekret mera än någonsin kände sig omgivet av ovänner. I övrigt gick man till val under rätt fridsamma paroller.

Såsom man kunnat vänta medförde valen inga större förskjutningar; deras facit var att den demokratiska fronten stärktes. Regeringskoalitionen, bildad av socialdemokrater, agrarer och framstegsmän, försvarade framgångsrikt sin parlamentariska ställning. Blockets underlag bland väljarna vidgades, om också blott med några procent. Socialdemokraterna vunno med avseende å rösterna mest,

men mandatfördelningen gynnade agrarförbundet relativt mer. Socialdemokraterna utökade sitt mandatantal från 83 till 85, agrarerna från 53 till 56, medan framstegspartiet, det en gång så betydelsefulla »liberala» partiet — som nu uppenbarligen blev lidande på kartellering med agrarerna — såg sin mandatsiffra yttermera dala från 7 till 6. Den faktiska ökningen för det demokratiska regeringsblocket, sammanlagt 5 mandat, tedde sig visserligen på intet sätt överväldigande, allra minst vid sidan av finska högerns motsvarande mandatvinst. Men regeringsblockets ökade styrka var dock ett faktum. Tendensen i riktning mot en demokratisk konsolidering bekräftades vidare av det hårda nederlag, som drabbade IKL, vars mandatsiffra sjönk från 14 till 8. De, som till äventyrs förmodat att Kekkonens aktion mot folkrörelsen skänkt partiet en kraftig reklam, blevo icke sannspådda. Det är svårt att avgöra vem som fick ärva partiets röster; representanter för IKL ha hävdad att upplösningsdekretet ledde till en viss valskolkning bland folkrörelsens mest energiska anhängare, vilka på så sätt demonstrerade sin antiparlamentariska inställning. Sannolikt är dock att en del av IKL:s väljare, rekryterade ur ultrahögerkretsar, skrunno över till finska högern, samlingspartiet.

Svenska folkpartiet gick vid riksdagsvalet tillbaka från 20 till 18 platser, vartill kom förlusten av Svenska vänsterns hittillsvarande enda mandat. Det var ett hårt slag, att uppslutningen kring de svenska listorna icke var tillräcklig för att ge den svenska representationen i riksdagen de elementära rättigheter, vilka i Finlands riksdag blott tillkomma riksdagsgrupper med minst 20 medlemmar — interpellationsrätt och rätt att placera två företrädare i de viktigaste utskotten. Slagets verkningar ha dock t. v. i så måtto mildrats att de tvenne utskottsplatserna kunnat säkras genom ett rätt skickligt ingånget kartellavtal med finska högern; och behovet av att inlämna en svensk interpellation har än så länge icke gjort sig gällande. Icke desto mindre innebar valutgången en djup missräkning, vilken framför allt förknippades med röstningen i Nylands läns valkrets. Det ofördelaktiga valresultatet där berodde ej minst på att Svenska vänstern — ett litet liberalt parti, vilket under ledning av Georg Schautman sett sina bästa dagar men efter dennes bortgång saknat tillgång på politisk kompetens — offrade åt bristande solidaritet genom att vägra att ingå valförbund med Svenska folkpartiet. Detta okloka beslut resulterade i Svenska vänsterns politiska död. Vid bedömandet av det svenska nederlaget i övrigt måste man taga i betraktande den för svenskarna ogynnsamma nyfördelningen av mandaten mellan de olika valkretsarna. En annan omständighet var att folkpartiet i Nyland opererade med tvåmanslistor, vilket måhända förbryllat en del väljare och minskat det politiska intresset.

Som ett uttryck för den djupa förankring i nordisk och västerländsk demokrati, varom riksdagsvalen i Finland år 1939 buro vittne, får man uppfatta strävandena att alltefter tilltagande politiskt tryck ställa regeringen på en allt bredare parlamentarisk bas. Under oros-

Dagens frågor

dagarna i oktober 1939, då man visserligen ännu hoppades på att de ryska kraven på Finland inte vore ultimativa men hotet ändå kändes överhängande, förstärktes regeringsblocket såväl till underlag som sammansättning genom att två representanter för svenska folkpartiet, jur. dr J. O. Söderhjelm och friherre Ernst v. Born — förgrundsgestalter i finländsk politik och välkända även i Sverige — inträdde i regeringen. Efter krigsutbrottet utökade statsminister Ryti den ombildade regeringen med en representant för finska högern, minister J. K. Paasikivi. Landets regering stödde sig då på 190 av riksdagens 200 mandat. Vid regeringskonstruktionen efter fredsslutet skedde härutinnan ingen förändring. Dr Söderhjelm lämnade visserligen regeringen men folkpartiet hade som parlamentarisk representant kvar partihövdingen v. Born, vartill kom att den ena av de tvenne svenska »fackministrarna», utrikesminister professor Witting, tillhör folkpartiet. Som representant för finska högern sköts nu fram riksdagsmannen Lehtonen, vilken inträdde såsom justitieminister. Sedan bankdirektör Rangell efter Rytis val till president ombetrotts med uppdraget att rekonstruera ministären, utbyggdes dess underlag med det — om man frånser det mikroskopiska småbrukarpartiet — enda i regeringen icke företrädde riksdagspartiet: Fosterländska folkrörelsen. Ordföranden i dess riksdagsgrupp, dr J. V. Annala, utnämndes till minister för allmänna arbeten. Nu förfogade ministären över 198 av 200 mandat eller, om man tar hänsyn till de 5 oavhängiga socialister, vilka under ledning av magister K. H. Wiik utbrutits ur socialdemokratiska partiet, i varje händelse över 193. Mycket närmare det totala kan man icke gärna komma i en fri demokrati.

Ehuru man kanske inte bör övervärdera den politiska innebörden av dr Annalas utnämning, så kan man dock icke underlåta att anteckna det egenartade i att det ultranationalistiska, antimarxistiska och antiparlamentariska IKL nu har en representant i en regering, som till betydande del är sammansatt av socialdemokrater och svenskar. Huruvida detta är ett bevis på verklig omvändelse hos IKL är en annan sak. På socialdemokratiskt håll har man försiktigtvis tytt det som ett försök, ett provisorium. »Ytterst få i detta land skall ta IKL:s delaktighet i regeringsansvaret på allvar», skrev efter Annalas utnämning Arbetarbladet, det svenska socialdemokratiska partiorganet i Finland. Det synes förefalla socialdemokraterna gåtfullt huru regeringen skall kunna framträda som exponent för en demokratisk regim, om den officiella ledaren för landets enda diktaturparti är regeringsmedlem. Man frågar, om dr Annala avsvurit sin politiska tro och åskådning. På andra håll är man emellertid mera redo att låta gömt vara glömt, synnerligast som IKL i slutet av oktober 1940 vid ett stort möte (som naturligtvis gick av stapeln i Lappo, IKL:s andliga hemort) manifesterade sin vilja att samarbeta med andra samhällsgrupper »över alla parti- och språkgränser». I en proklamation i den högtravande stil, som icke synes vara diktatursympatisörer främmande, uppmanades alla fosterlandsvänner att »sluta sig samman och strida vid sidan och hand i hand med det nyfödda Europa för allt det som är heligt och dyrbart för vårt folk».

Naturligtvis kan en viss skepticism med hänsyn till det inre värdet av en sådan bekännelse i den europeiska pånyttfödelsens oklara tecken vara högst begriplig. Det gamla motståndet mot IKL luckrades emellertid i viss mån upp redan under kriget. Och nedläggandet av det av dr Kekkonen väckta åtalet mot IKL:s organisationer bidrog kanske till att folkrörelsen på sommaren 1940 vederfors någonting liknande en rehabilitering. IKL kunde, syntes det, tolereras så länge icke dess omvälvande åsikter konkretiserades till ett hot mot landets samhällsskick. Huruvida försöket att inordna det parti, i vars samlingshall il Duces byst länge stått på piedestal, i den demokratiska enhetsfronten skall ha utsikter att lyckas är emellertid en alldeles annan sak, om vilken man gör bäst att tills vidare icke uttala sig. »Axelns» motgångar i Medelhavet kunna möjligen verka återhållande; innerst inne är folkrörelsen mycket opportunistisk och den offerar nog ej gärna åt andra än mäktiga gudar. För övrigt har IKL inte precis svävat på målet då det gällt att ta ställning till den europeiska nyordningen och dess företrädare. Detta framkom bl. a. vid en riksdagsdebatt i november. Även andra, av »axelmagnetismen» påverkade eftersägare ha efter förmåga sökt göra sig gällande. Kapten Kalsta, som i början av trettiotalet misslyckades med sin finska nationalsocialism, har åter dykt upp. F. d. legationsrådet Snellman — fantasten som kallar sig Finlands »Führer» — väl icke alldeles okänd i Sverige sedan den s. k. Maydellaffären i Stockholm år 1932 — marscherar i spetsen för »Vapaa Suomi» (Det fria Finland). Marscherar är kanske ett missvisande uttryck för en verksamhet, som i huvudsak torde bestå i föreläsningar i ett kafé, som av Snellman inretts med användande av någon slags nationalsocialistisk ornamentik. Magister Erkki Räikkönens organisation är mindre nationell i sin symbolism, den kallar sig »Kustaa Vaasa» (Gustaf Wasa), men den andliga frändskapen med totalitära idéer behöver man inte tvivla på, varför det vackra namnet inte har mycket med saken att göra. En hederesak för envar av dessa sammanslutningar är att ha ett eget officiellt organ. En sannskyldig snårskog av nya tidningar har trots censur och dyrtid vuxit fram sedan fredsslutet; man uppger deras antal till ungefär femtio.

Alla dessa företag ha emellertid varken den storlek eller sådana andliga och materiella resurser att de skulle kunna åstadkomma någon buktning på Finlands väg mot politisk konsolidering. Ett allvarligt och tvivelsutan farligt försök att bilda en femte kolonn har däremot gjorts från den motsatta extremistflygeln, kommunisterna. Grupper, som redan tidigare strävat till att inverka upplösande på den organiserade arbetarrörelsen, ha under täckmantel av att främja det goda förhållandet mellan Finland och Sovjetunionen sökt utså split och missnöje på arbetarhåll och framför allt sökt föra fram falska påståenden om det socialdemokratiska partiet och landsorganisationen. En av dessa grupper, vilken till stor del rekryterades av tygellösa och brottsliga element under ledning av f. d. socialdemokratiske riksdagsmannen medicine kandidaten Mauri Ryömä, lyckades vid högsommartid ställa till kravaller av mindre omfattning.

Med hänsyn till att gruppen opererade som förening under namn av »Sällskap för fred och vänskap mellan Finland och Sovjetunionen», ställdes regeringen inför den svåra uppgiften att med bibehållande av verkligt korrekta förbindelser med Ryssland undertrycka Ryömärörelsens verksamhet. Den politiska atmosfären var vid den tiden särskilt nervpåfrestande, ity att Balticums införlivande med Sovjetunionen på sina håll framkallat en rätt defaitistisk stämning i landet. Regeringen ådagalade emellertid handlingskraft; såsom riktigt var behandlade den Ryömärörelsen som en rent inre statsangelägenhet. Ryömä dömdes till fängelse och föreningen förklarades upplöst den 23 december 1940, emedan den varit ägnad »att försvåra och äventyra vidmakthållandet av vänskapliga förbindelser och deras utvecklande mellan Finland och de Socialistiska rådsrepublikernas förbund».

Betydelsen av vänsterextremisternas arbete skall icke underskattas; ju svårare läget gestaltar sig i ekonomiskt avseende, desto tacksammare är jordmänen för deras agitation. Som en väldig mur mot dessa landsförrådiska strävanden reser sig emellertid en obändig vilja till frihet och oberoende, parad med en ansvarsmedveten strävan till inre avspänning, inbördes förståelse och ömsesidigt bistånd. Politiskt mest framträdande var samförståndsviljan, då man vid valet av ny president fick uppleva en aldrig tidigare skådad uppslutning kring en och samma man. Det var en viljeyttring bortom alla taktiska beräkningar och partispekulationer. Några dagar tidigare, den 16 december 1940, hade riksdagen så att säga förlängt och understrukt den samförståndslinje, som varit bestämmande sedan hösten 1939 och vilken fått ett så utomordentligt markant uttryck i fältmarskalk Mannerheims dagorder våren 1940, då den 19 maj gjordes till minnesdag över alla dem, vilka 1918 på ömse sidor föll för sin övertygelse. Riksdagen beslöt nämligen enhälligt att uppdraga åt regeringen att utarbeta förslag till ordnande av utkomsten för de invalider, vilka vintern 1918 kämpade på den »röda» sidan.

Bland övriga symtom på en allmän politisk borgfred i Finland nämnes även språkstridens biläggande. Minister v. Born uttalade i september 1939 i en intervju, att språkfrågan är död, samt tillade, att detta var en anledning till glädje. I den tidigare nämnda, av IKL utfärdade proklamationen konstateras, att folkrörelsens inställning till landets svenskspråkiga befolkning »harmonierar med de upphöjda principer, som varit utmärkande för Lapporörelsen under de stora tiderna och därför räcker folkrörelsen broderhanden åt den svenska befolkningen, vars fosterländska inställning den alltid litat på...»

Allvarlig vilja till språklig avspänning finnes ogensägligen på alla håll. Det tunga slag, som icke desto mindre nu hotar att drabba Finlands svenska befolkning, snabbkolonisationens förvandling av urgammal svensk kulturbygd till tvåspråkigt område, utdelas ju heller icke med berätt mod, i klart uppsåtlig avsikt att förfinska — låt så vara att finskt-nationella inflytanden över snabbkolonisationslagens handhavande på ett otillbörligt sätt gjort sig gällande och vissa finska tidningar (såsom Uusimaa och Vaasa) företagit hätska, om ansvarslöshet vittnande utfall mot svenskarnas redliga försök att få

kolonisationsfrågan löst på ett förnuftigt och rättvist sätt. Men alldeles oberoende härav förblir detta problem — därest dess lösning icke verkställes utmed de linjer, som uppdragits av Svenska folkpartiets ledande organ och vilka nu dryftas på Svenska Finlands folkting — en fråga om liv och död för Finlands svenskar. Ingen svensk i Finland hyllar någon annan åsikt än att samhället måste taga sig an de hemlösa karelarna, som fått offra sin fädernebygd i trohet mot det gemensamma fosterlandet. Och det är heller icke tal om att svenskarna i Finland skulle vilja undandraga sig sin andel i den tunga börda, samhället måste bära efter Moskvafredens undertecknande. Men, därmed är icke sagt att man på svenskt håll stillatigande kunde åse en ekonomiskt oförnuftig och nationellt orättvis, mot lagens anda och mening stridande expropriering av gammal, välhävdad svensk odlingsjord, varigenom svenskheten i Finland komme att berövas den fastaste grunden för sin nationella existens: den svenska bygden.

När snabbkolonisationslagen den 18 juni 1940 slutligt behandlades i riksdagen antogs den med 164 röster mot 3. De synpunkter, som dominerade diskussionen i dag, fördes visserligen fram redan då. Men det bevisar klart svenskarnas oryggliga lojalitet mot fosterlandet och den finska majoriteten att endast tre röster avgåvos mot lagförslaget, trots att man redan då var medveten om de utomordentliga riskerna. Detta omröstningsresultat var icke ett utslag av blindhet hos de svenska riksdagsmännen utan en manifestation för deras förtroende till regeringen och deras starka känsla av samhörighet inför det gemensamma ödet. »Trots sina brister kan lagen, om den tillämpas på ett vidsynt sätt, bli till välsignelse — det är min tro —», yttrade i riksdagen den svenska högermannen jordbrukaren Uno Hildén, »men ifall vrångvisa och egoistiska klassintressen diktera dess tolkning blir den landet till obotlig skada. I hopp om att lagen icke missbrukas kommer även jag att godkänna denna lag.» Den gamle svenskhetsförkämpan professor Ernst Estlander hyste icke samma tillförsikt och föreslog lagförslagets förkastande, varvid han i den maskinella voteringen stöddes av tvenne röster — sannolikt avgivna av partikamrater.

Sedan det mot hösten framkommit att lagens tillämpning icke stämmer överens med riksdagens tydliga direktiv och hotet mot såväl folkförsörjningen som den svenska bosättningen blivit uppenbart, har Svenska riksdagsgruppen formulerat vissa krav för sin fortsatta medverkan i regeringen. Det är fråga om moderata önskemål, vilka i långa av minister v. Born tålmodigt förda underhandlingar inom regeringen underkastats avslipningar intill yttersta gränsen för de svenska medgivandena. Accepteras icke detta kompromissförslag är det fara värt att bandet mellan det nuvarande starka regeringsblocket och svenskarna brister. Det torde knappast finnas skäl att över-skatta det bandets slitbarhet, trots god och ärlig samförståndsvilja från svenskt håll. I Finlands och hela Nordens intresse får man hoppas att en brytning dock sist och slutligen skall kunna undvikas.

C. G. Frietsch.

Värntjänst och lärarkompetens. Det betänkande och förslag, som nyligen framlagts av 1940 års »värntjänstutbildningssakkunniga», bör otvivelaktigt betecknas som ett steg i rätt riktning. Den mentalitet, som på sin tid triumferade i avskaffandet av de gamla, både nyttiga och av skolungdomen högt skattade militärövningarna vid våra läroverk, tillhör nu så gott som uteslutande det förgångna. Det finns alla skäl att önska, att huvudlinjerna i de sakkunnigas förslag så snart som möjligt förverkligas till fromma — om ock endast på lång sikt — för vår försvarsberedskap och för uppfostringsväsendet i landet.

Emellertid innehåller betänkandet vissa punkter, till vilka man ställer sig mer frågande. Det ligger snubblande nära till hands att förklara dessa skönhetsfläckar med den egendomliga proportion (1 : 3), i vilken skolornas och den andliga kulturens intressen avvägs mot de gymnastiska och militära värdena vid de sakkunnigas sammansättning. Man kan till en början undra, om själva de formuleringar, i vilka de sakkunniga uttryckt sin, säkerligen mycket riktiga, höga uppskattning av disciplinens, lydnadens och »lagandans» samhällsliga betydelse, alltid äro så väl funna, när det gäller att övertyga eventuella tvivlare eller bespottare. Viktigare är, att en ganska väsentlig punkt i betänkandet, den obligatoriska lägervistelsen på tre veckor, knappast blivit fullt övertygande motiverad. Att denna nyhet i vissa hänseenden skulle vara av godo, torde väl de flesta medgiva. Men många torde tveka, om fördelarna uppväga den nackdelen, att avsevärd ytterligare tid berövas familjelivet just vid den tidpunkt, då familjefäderna hava störst möjlighet att ägna sig åt sina barn. Och man kan väl också med en viss rätt ifrågasätta, om tillgången på lämpliga ledare — sådana skapas ej blott med snabbkurser — här i landet verkligen under de närmaste åren är så stor, att man ej behöver riskera, att lägerveckorna i åtskilliga fall bliva ganska bortkastade ur samhällets och uppfostrans synpunkt.

Vida betänkligare är dock en annan punkt, som också redan väckt befogade gensagor i pressen. Det är förslaget, att ledarutbildning i andra värntjänstgrenar än vinteridrotter skall vara *obligatorisk* för ämneslärare (och även för övningslärare i t. ex. sång och teckning) vid allmänna läroverk, flickskolor och liknande undervisningsanstalter. Någon närmare motivering — utom behovet av ett stort antal ledare — har man icke kostat på sig, varken för den ganska revolutionerande principen eller för undantaget i fråga om vinteridrotterna. Ej heller föreligger — denna brist är f. ö. genomgående i hela betänkandet — något förslag till författningsbestämmelser i saken. Emellertid framgår, att »dispensvägen bör hållas öppen men begagnas med varsamhet».

Detta förslag, framlagt av en kommitté, i vilken bevakningen av skolornas intressen varit anförtrodd åt en enda ledamot, torde vara bland de mest omvälvande, som våra läroverk fått stifta bekantskap med under sin mer än trehundraåriga tillvaro. Det innebär, att vägen till lektorat och adjunktur skulle göras beroende av genomgången kurs som ledare i värntjänst och spärras för övriga, bortsett

från en sparsamt utmätt och ganska obestämd dispensmöjlighet. Att i befordringsfrågor saknaden av dylik ledarkompetens med naturnödvändighet skulle komma att ligga de dispenserade ganska mycket i fatet, torde var och en inse. Försök från några av de sakkunniga att i efterhand bagatellisera projektets innebörd hava gjort ett föga övertygande intryck.

Det är uppenbart, att en form av värntjänstutbildning för vår ungdom är både nödvändig och önskvärd ur fäderneslandets synpunkt. Det är också troligt, att denna utbildning av praktiska, ekonomiska och organisatoriska skäl bör anknytas till skolväsendet. Det är även sannolikt, att denna nyhet kommer att visa sig vara ett värdefullt hjälpmedel för skolan i dess uppfostrande verksamhet. Men det är lika klart, att en sådan reform icke avsevärt ändrar skolans hävdvunna uppgifter och arbetsformer. Att under sådana förhållanden göra urvalet och befordran av skolans lärare i läs- och övningsämnen beroende av kvalifikationer, som för deras egentliga uppgift äro främmande, synes ej endast onödigt. Det är även ägnat att direkt skada skolan genom att beröva den krafter, som annars skulle visa sig högst värdefulla, eller att åtminstone försvåra deras befordran och därigenom i många fall avskräcka dem från lärarbanan. Ur värntjänstens egen synpunkt är det väl också ganska tydligt, att den föreslagna obligatoriska ledarutbildningen av alla provkandidater måste leverera ej så få ledare, som väl bleve formellt kompetenta men i sak vore ganska litet lämpliga för den enligt mängas erfarenhet ej alltid så lätta uppgiften att handleda ungdomen vid de avsedda övningarna.

Det bör även framhållas, att det ingalunda borde ligga i statsmakternas intresse att försvåra utkomsten för de medborgare, som äro fullt arbetsföra ur civil synpunkt men av sin kropps-konstitution tyvärr uteslutas från friluftslivets både strapatser och glädjeämnen. I en tid, då ett eventuellt krig ställer de största krav på ett rationellt utnyttjande av alla slags arbetskraft och då en onaturlig åldersfördelning ålägger det allmänna ständigt växande försörjningsbördor, bör det för samhället vara ett uppenbart intresse att nyttja dylika krafter på områden, där de kunna göra insatser, som på intet sätt behöva vara underlägsna de fysiskt bättre lottades. Ett sådant område är alldeles otvivelaktigt skolan. De sakkunnigas förslag måste sålunda på denna punkt betecknas såsom till sina verkningar skadligt för skolan och icke ändamålsenligt för samhället i dess helhet.

Det torde finnas möjlighet att ordna ledarfrågan dels genom att i fall av behov anlita förutvarande officerare eller liknande personal i lämplig ålder, dels och framför allt genom att stimulera läroverkslärare med verklig fallenhet för uppgiften att genomgå frivilliga ledarkurser. En sådan extra utbildning borde då också rätteligen få tillgodoräknas såsom vissa tjänsteår för befordran och för uppflyttning i högre löneklass. På dylik väg borde behovet av ledare för värntjänstövningarna kunna fyllas med lämpligare personal och med mindre skadliga verkningar, än om de sakkunnigas förslag bleve förverkligat i sin nuvarande form. En utredning av möjligheterna

Dagens frågor

till ledarfrågans lösning i antydd riktning lärer ej behöva vålla någon alltför överväldigande ytterligare tidsspillan.

Förslaget om värtjänstutbildning i skolorna tillhör icke dem, som hava någon nämnvärd betydelse för vår beredskap i den nu härskande svåra krisen. Man riskerar ingenting, om man ger sig tid att granska och förbättra de sakkunnigas förslag på dess svaga punkter. Skulle hela frågan icke kunna komma upp vid innevarande lagtima riksdag, är ingen obotlig skada skedd. En förhastad och illa genomtänkt lösning skulle däremot innesluta betydande risker.

Granskare.

Docentproblemet I oktoberhäftet av denna tidskrift hade vi anledning att dryfta ett för våra universitet och för den nationella kulturen i vårt land synnerligen betydelsefullt problem — docentkårens ställning och universitetsbanans därmed sammanhängande rekrytering. Föga kunde man då ana, vilken olycksbådande utveckling denna fråga inom kort skulle hota att taga.

1938 års Docentutredning yttrade i sitt betänkande efter en utförlig motivering bl. a. följande: »De sakkunniga ha stannat vid att föreslå ett belopp av 8,000 kronor [för docentstipendierna] men vilja allvarligt betona, att detta utgör det minsta belopp, till vilket docentstipendierna kunna sättas, om en tillfredsställande rekrytering av docentkåren skall kunna tryggas. En förutsättning härför måste dock vara, att dyrtidstillägg även i fortsättningen kommer att utgå å docentstipendierna enligt samma grunder som hittills.» Den försämring, som det statsfinansiella läget undergått sedan 1939, då detta skrevs, vållade emellertid, som framhölls i vår föregående artikel, att alla krav på anslagshöjningar t. v. måste ställas på framtiden. Att statsmakterna skulle tillgripa åtgärder, som innebure en avsevärd försämring av docentstipendierna i jämförelse med lönerna för alla ämbetsmän på närliggande områden, t. ex. professorer, lektorer, hovrättsassessorer, biblioteks- och museitjänstemän, hade man då dock ej anledning att befara. Så har emellertid nu skett.

I årets statsverksproposition föreslås, att docentstipendierna skola fixeras vid 7,500 kronor, på vilket belopp emellertid därefter intet tillägg för att kompensera levnadskostnadernas stegring kommer att utgå. Hittills har stipendiets grundbelopp varit 6,000 kronor, varpå dyrtidstillägg utgått. Förslaget innebär således, att ett dyrtidstillägg på exakt 25 % inarbetas i stipendiet och att detta därefter fastläses vid det sålunda nådda beloppet, levnadskostnaderna må sedan rusa uppåt bäst de vilja. I verkligheten utgjorde dyrtidstillägget redan i december 26 %. Härtill borde efter årsskiftet, i analogi med hittillsvarande praxis beträffande docentstipendierna, hava kommit det nya kristillägget med ytterligare 4 %. Förslaget innebär således redan med detta en *nedsättning* av stipendiet med 300 kronor i jämförelse med vad man annars borde hava kunnat vänta.

Som en egendomlig bild av den svenska statens politik anno 1941 i befolkningsfrågan förtjänar vidare nämnas, att man samtidigt föreslår avskaffandet av de obetydliga barntillägg på omkring 100

kronor för barn räknat, vilka alltjämt utgå på docentstipendierna. Visserligen öppnas för de nuvarande stipendiaterna den utsikten, att de av dem, för vilka dessa tillägg utgöra en »jämförelsevis väsentlig» del av arvudet, av kunglig nåd »i de fall, då så befinnes skäligt», skola få behålla ett motsvarande personligt tillägg. Men det myller av barn, som de anförda orden synas förutsätta, torde tyvärr endast sällan förekomma i docenttjällen. Alldeles oavsett, hur praxis blir beträffande personliga tillägg för de nuvarande docentstipendierna, vore emellertid barntilläggens avskaffande ytterst olyckligt ur principiell synpunkt. Som bekant äro akademikerna den befolkningsgrupp, för vilken en familjebildning inom rimlig tid redan nu av ekonomiska skäl ställer sig svårast. Visserligen uppställdes den besynnerliga grundsatsen om barntilläggens avskaffande för några år sedan på begäran från statstjänstemannahåll, men ingen anledning synes finnas nu, då befolkningsfrågans allvar står om möjligt ännu klarare än förr, att draga denna konsekvens för en grupp befattningshavare, som aldrig yrkat därpå och vilkas möjligheter till familjebildning äro särskilt dåliga.

För att klargöra den totala försämringens storlek kan det nämnas, att för en docent med två barn innebär propositionen, att hans årsinkomst minskas med över femhundra kronor i jämförelse med vad han skulle uppbära innevarande kvartal, om kristillägg, som man hittills haft anledning att tro, hade utgått å stipendierna. Få torde våga förneka, att levnadskostnadernas utveckling f. n. tyvärr är sådan, att läget rimligtvis kommer att te sig än ogynnsammare den 1 juli, då förslaget skulle träda i kraft.

I jämförelse med de levnadsbanor, som tävla med universiteten om att förvärva lovande unga akademiker, är försämringen högst allvarlig. Tjänstemän inom dessa yrken komma nämligen med rätta att åtnjuta ett efter index' stegring växande lönetillägg. Vilka följder en dylik »reform», om den genomfördes, skulle få för vårt akademiska livs nyrekrytering, är lätt att tänka sig. Lovande ämnessvenner komme att se sig nödgade att lämna universiteten för andra banor, där arbetsinsatsen blir rimligare vedergäld. Andra, särskilt familjeförsörjarna, skulle tvingas att söka sig tids- och kraftrövande bisysslor, allra helst om de hade studieskulder att förränta och avbetala.

Någon som helst saklig motivering för förslaget anföres icke — på den uppgiften torde t. o. m. statskontoret gå bet. Det framställes såsom ett led i dyrtidstilläggens avskaffande för de statstjänstemän, som åtnjuta s. k. arvode i stället för lön. Nu är det för det första högst diskutabelt, om docentstipendierna lönetekniskt sett verkligen äro att betrakta såsom arvoden. Det har ofta bestritts, nu senast av Docentutredningen och Allmänna lönenämnden (se Docentutredningens betänkande sid. 113). Det förefaller vidare åtminstone lekmanaförståndet gåtfullt, varför den, vars inkomst av en kameralistisk nyck benämnes arvode — om arvodestjänster av bisysslekaraktär är här naturligtvis icke fråga — skall förmenas den måttliga kompensation för levnadskostnadernas vidare stegring, som ges åt den, vars intäk-

ter kallas lön. Det väsentliga är emellertid naturligtvis icke dylika hårklyverier utan de beramade åtgärdernas reella betydelse för universiteten och för den ekonomiskt ofta särskilt svaga och i en högst osäker ställning levande tjänstemannakår, som det här gäller.

Att den långa studiebanan fram till docentkompetens, efter disputationen kanske följd av lång väntan på docentstipendium, ej kan bli särskilt lockande för skuldsatta eller hårt trängda yngre vetenskapsmän, framgår bl. a. av en jämförelse mellan de statliga docentstipendierna och folkskollärlönerna i Stockholm. En folkskollärare därstädes får redan under detta kvartal, om han befinner sig i lägsta löneklass, över 6,900 kr., och i högsta löneklass över 8,800 kr., eventuella barn-tillägg då oberäknade. Det ligger ingen missunnsamhet mot folkskolans lärare eller underskattning av deras viktiga samhällsuppgifter, om man finner nedsättningen av docentstipendierna svårbegriplig med hänsyn till skillnaden i utbildningstid och kompetensfordringar. Föreställningen att docentstipendiater äro i studentåldern är icke alldeles riktig. Medelåldern för dem torde f. n. ligga blott ett par år under de fyrtio.

Det förtjänar vidare framhållas, att motsvarande minskning av det ekonomiska underlaget föreslås för en annan betydelsefull och likaså redan förut missgynnad grupp av akademiska tjänstemän, nämligen amanuenserna vid universitetsbiblioteken (men däremot icke dem vid Kungl. Biblioteket, vilka hava lyckan att uppbära lön, ej arvode). För dessa tillkommer därutöver en kännbar försämring av beföringsutsikterna, i det att en *ordinarie* tjänst föreslås till indragning såväl i Uppsala som i Lund, en beskärning, som icke synes drabba andra verk av motsvarande karaktär.

Propositionen i fråga om dyrtidstilläggens »inarbetning» omtalar en av universitetsmyndigheterna gjord utredning i svävande ordalag och på ett sådant sätt, att läsaren snarast kan tro, att förslaget framlägges med de akademiska instansernas gillande. I själva verket framhöll i varje fall Uppsala universitet i sin utredning kraftigt, att med hänsyn till det allmänna prisläget växlingar ett vid visst bestämt belopp begränsat arvode lätt bleve en bristfällig ersättning för det fullgjorda arbetet. Detta skrevs i september 1939, då dyrtidstillägget ännu ej nått högre än 16 % och då få förutsågo den sedan dess inträdda prisstegringens omfång och hastighet.

Regeringens besparingsåtgärder synas bland annat äga två karakteristika: de riktas helst mot fåtaliga tjänstemannakårer av ringa betydelse vid valen, och de arrangeras så, att de förbinda liten spareffekt för statsverket med stor skadeverkan på det vetenskapliga arbetet. Då saken nu motionsvägen bringats till riksdagens uppmärksamhet, får man hoppas, att rättelse skall ske i denna för vår vetenskapliga odling betydelsefulla fråga.

T—r.